

که از شاه جهان آباد بنا را آباد رفته بر چهند سنگ چوپره که از
 هیت پور پتی یا کادی با چھیان به هلی رسید است مانند
 روشنی آفتاب ثابت و محتاج بدلیل نیست موز اینکه آنچه دهلیویان را
 در لکهنو در زیر سایه عنایت جناب عالی میسر است در شاه جهان آباد
 در خواب هم نمی بینند از کجا بینند که غلام قادر شقی بصارت را هم
 با دیگر چیزها بغارت برد و آفتاب اقبال شانرا گرفتار ظلمت کرد
 چون کمال هر صاحب سابقه از قسم ایجاد پوشاک و غیران در وقت
 توانگری ظاهر می شود و شاه جهان آبادیان در شهر خود بیشتر
 محتاج بنان شبینه و کترینان می خورد بخلاف دهلیویان لکهنو که صاحب
 جاه و ثروت اند درین حالت سابقه دهلیویان که در لکهنو میباشند چگونه
 زیاده از سابقه دهلیویان که در شاه جهان آباد اند نباشد و قید فصاحت
 بولادت شخص در شاه جهان آباد برای اینهم ضروری نیست
 که هر شهر را از بانی است مخصوص بان شهر هر کس که در آنجا متولد
 می شود بزبان ان شهر حرف میزند مثلاً لاهوری لهجه پنجاب بالفاظ
 آنجا دادمی کند و بنگالی الفاظ بنگالی بزبان دارد و همچنین
 هندیل کهنه سی و مارواری و سیواتی و دگنی زبان ملک خود را خوب می دانند
 و در میان افراد هر صنفی ازینها اصلا فرق کرده نمی شود مانند باشندگان لکهنو
 که از گفتگوی خورده بزرگان ایشان اصالت پورب می بارد خواه تمام

جمله را بزبان پورب تمام کنند خواه از صحبت شاه جهان آبادیان
 بعضی الفاظ و طن شریف ترک نمایند همچنین کلام
 باشند در شهر دلاوت کند بر مولد و موطن بخلاف باشندگان
 دهلی که بعضی راه کابل در تکلم نشان دهند و بعضی در وازو
 پنجاب بر روی سامع گشایند و بعضی مخاطب را از لهجه
 میران پور و جانتقه بترسانند و حصه از بوی گلاب
 بدماغ حاضران رسانند و بعضی با الفاظ روح پرورد شربت
 جان بخش نصیب اهل سماعت سازند یعنی بزبان اردو
 حرف زنند در چنین مقام عقل را قمر اسیر است که زبان
 شاه جهان آباد که ام زبان را گویم نمیدانم کابلی است یا لاهوری
 یا پوری یا غران زیرا که ولادت این صاحبان که در شاه جهان آباد
 بزبانهای مختلف سخن می گویند در حضرت دهلی جاوه ظهور دارد
 هر حال بعد تامل بقدر سلیقه و فهم این هیچ مدان چنین معلوم میشود
 و قالب که راست باشد که زبان شاه جهان آباد زبان
 اشخاص قابل مصاحبت پیشه دربار رس و گویائی زنان
 بری پیکر و کلام اهل حرفه از مسلمانان و گفتگوی شهده و الفاظ
 خدم و تبع از قبیل شاگرد پیشه امر است تا خاکروب هم داخل
 همه جماعت باشد این مجمع هر جا که برسد اولاد آنها در لوال

گفته شد و محله ایشان محله اهل دهلی و اگر تمام شهر را فراگیرند
 آن شهر را اردو نامند لیکن جمع شدن این حضرات
 در هیچ شهری سوای لکهنو نزد فقیر ثابت نیست گو با شندگان
 مرشد آباد و عظیم آباد بزعم خود خود را اردو دان و شهر خود را
 اردو دانند زیرا که شاه جهان آبادیان بقدر یک محله
 در عظیم آباد جمع باشند و در وقت نواب صادق علی خان
 عرف میرن و نواب قاسم علی خان عالی جاده همین قدر
 در مرشد آباد یا زیاد و اهل مغلیوره و دیگر اشخاص
 شاه جهان آبادی ازین بحث بیرون اند و در لکهنو از سبب
 قرب تمام شاه جهان آبادیان فصیح و غیر فصیح جمع شده اند و این
 شهر شاه جهان آبادی است لکهنو نامند است پوشیده نماید که
 در وقت سراج الدوله بعضی منصبداران و چند نفر از نقالان
 که بهندی بهاند گویند دوسه مغنی و دوسه کبھی و یکد و بهگتیه و دوسه
 نان باوده و از ده مرتبه خوان و یکد و سبزی فروش و نخود
 بریز با مید منافع از شاه جهان آباد بر شد آباد رفته بود چرا که در آن
 وقت نخود بریز هم بغیر ده هزار و دویست از دهلی حرکت بر شد آباد
 نمی کرد و در وقت نواب میرن که خود را بانکه می گرفت بانکه
 جمع شده بودند تمام مغلیوره و بادلیوره و انجا بود و سوای این بانکه

از بحث خارج اند ازین جهت که بانکه نادر شهر که
می باشند خواه در دهلی خواه در بلال و دکن خواه در بلاد بنگاله
خواه در شهرهای پنجاب همه را یک وضع و یک زبان می باشد
که وواکج راه رفتن و خود را بسیار دیدن و هر مونس را اندر
ادا کردن اشعار و عادت ایشان است چنانچه هماری
بگری راهها را بکر اگویند مثل افغانان که در هر شهر دستار
وزلف و غلیب و اوپنه گفتن ایشان مبدل نمی شود و در
نواب قاسم علی خان بعینه در نواب میرن مرحوم است
و در وقت حضرت پیر و مرشد هر چه عمارات بآئین جدید
و طرز دلفریب و تحقیق الفاظ و ملاحظه فصاحت و مراعات
بلاغت و لطیفه گوئی و بندله سخن و شستگی تقریر و ایجاد چیزهای
نوبسیار است و سوای اشخاص قابل فصیح و بلیغ صحبت
هیچکس پسند خاطر ماکوت ناظر نیست و بداد هر سخن و لطیفه
میرسند و هرگز اشخاص سابق الزکر را که همدم و هم طبق
بانواب میرن بودند را اهی بخصو له پرنور نمی دهند ازین جهت
لکنو بر شهرهای دیگر شرقی مرجع و جان شاه جهان آباد است زیرا که
فصحا و سلیقه شعاران که جان آن شهر باشند درین شهر
مجمع اند پس شاه جهان آباد حکم قالب بیجان دارد و لکنو

جان اوست و جان را هر آینه بر قالب ترجیح است این هم
 در اصل و صفت شاه جهان آباد کرده می شود چرا که شاه جهان آباد
 با جان و قالب یک شخص قابل است جانش اینجا آورده
 و قالب در اینجا گذاشته اند تا ترجیح دم طاؤس در بزرگی
 بر طاؤس ظاهر است که طاؤس تمام هیئات مجموعی را نماند
 که دم نیز در آن داخل باشد درینصورت بزرگی دم ثابت
 نمی شود مانند ثابت نه بودن بزرگی جز بر کل هم چنین لکن بود که
 حالا جان شاه جهان آباد می گویند نه جان بود ب اگر به از شاه جهان آباد
 گویند می زید چرا که این ترجیح از قبیل ترجیح جان بر قالب است
 و بزرگتر بودن دم از طاؤس است * دیگر * از فصیحان
 محمد اسمحاق خان مومن الدوله و هر سه پسرش نجم الدوله و افتخار الدوله
 نواب میرزا اعلی خان و نواب سالار جنگ لطیفه گو یان و خوش
 کلامان و پری پیکران دهلی در صحبت ایشان از سبب
 مصروف بودن بعیاشی جمع بودند * دیگر * میرزا فتح الله
 و میرزا اسمعیل * دیگر * میرزا رفیع در سخن گفتن و حرف
 زدن گودر شعر بصورت وزن و قافیه چند لفظ خارج از اردو
 نیز آورده * دیگر * خواجه حفیظ الله مرحوم * دیگر * میرزائی
 و میرمنان و خواجه شیرین خان و اعتقاد الدوله و میرامضانی صاحب هکله

در داندہ چہارم در آراستہ کی تاج بیان بکوہر شرح مصطلحات دہلی

* تو تے اور گئے * بمعنی حواس اور گئے * تمہارے لڑکے بھی
 کبھی گھسنو کے بل چلین کے * یعنی تم بھی کبھی سچ
 بولو گے اور راہ پر آؤ گے * کافور ہو جاؤ اور پچھو ہو جاؤ * اور
 ہو اکھاؤ * اور پیچھا چھوڑو * اور سعادت کرو * اور دال فے عین
 ہو جائے * اور رے و اور برد ہو جائے * اور بہت ہو جائے * اور دفعہ دفان
 ہو جائے * اور اور طرف متوجہ ہو جائے * اور کھان آئے * اور کہو تو میں گھر
 چھوڑ دوں * اور فرماؤ تو قبلا سنگو اون * بمعنی یہاں سے جاؤ * مرتا ہوں *
 اور جی دیتا ہوں * اور لوٹتا ہوں * اور لوٹ پوٹ ہوں * اور ہاتھ
 پانوں تو رتا ہوں یا تو راتا ہوں * اور غش کرتا ہوں * یعنی عاشق
 ہوں * جی پراتا ہوں * بمعنی ازین کارا اجتاب دارم * پو کری
 بھول گیا * اور گھو یا گیا * اور اور ہی کچھ ہو گیا * ہر بمعنی بی حواس
 شد * چھپتا دیا * اور آب پاشی کی * بمعنی فریب دیا *
 برے پاک ہو * اور قدم آپکی چو ماٹھنے * اور آنکھ میں تمہاری
 ذرا بھی پانی نہیں * یعنی برے بی حیا ہو * آب بھی بہت بزرگ ہیں *
 اور صاحبزادے ہیں * اور عجب معصوم ہیں * اور طرف

معجون ہیں * اور زور جانور ہیں * اور برے صاحب شوق ہو
 اور عقل کے ہتے ہو * اور آپکی کیا بات ہی * اور کتابات کو
 پٹھتے ہو * اور عقل چہ کتیسٹ کہ پیش مردان بیاید * اور
 عقل بری کہ بھینس * اور خوبی شعور کی اور بل بے تیری سمجھ * اور
 کیون نہو پد ر تر باشد سر تون بود * ازان پر ہنر بی ہنر چون بود *
 اور آپ بھی کچھ اوسط سے کم نہیں * اور اپنی اپنی سمجھ
 ہی * اور تھو رسی عقل مول لیجے تو بہتر ہی * اور ولی آدمی
 ہو * اور دال کے تو تے ہو * اور زور پتھے ہو * اور کوئی زور
 خدا کے بندے ہو * اور اپنے وقت کے لال بو جھکے ہو * اور
 دانا وونکی دور بلا * اور آپ کے بھی صدقے ہو جائے * اور
 قربان اس فہمید کے * اور کیا خوب سمجھتے ہو یعنی بسیار احق
 ہنڈ * عجب ذات شریف ہو * اور کتنی بھلے آدمی ہو *
 اور آپ میں بھی کوٹ کوٹ کے خویان بھری ہیں * اور
 سب بزرگیان تم پر بھی ختم ہیں * اور آپ سے بہت بہت
 امید ہی * اور ابھی کیا ہی خدا آپ کو بہت سلامت رکھے * یعنی
 برے بد ذات ہو * اور تم بھی بہت دور ہو یا بہت برے آدمی ہو *
 اور بے دھب آدمی ہو * اور معلوم نہیں تم کون ہو * اور کہو تو
 سہی کیا ہو * اور کوئی غضب ہو * یا قہر ہو * یا ستم ہو *

یا تم سے خدا پناہ میں رکھے * اور آپ تخفگی کیا رکھتے ہیں *
 اور آپ ہیں کون * اور نیت کہ تھب ہو * یعنی بہت خوب
 آدمی ہو * پڑھے نہ لکھے نام محمد فاضل * جائی استعمال کنند کہ شخصہ
 مشہور در پیشہ باشد و شعور در کار خود نداشتہ باشد
 آنکھوں سے اندھے نام نین سکھ * این مثل در مقامی گفتہ شود
 کہ شخصہ دعوائی امری بکنند کہ بآن ہیج مناسبت نداشتہ
 باشد ہم آپسے نہیں بولتے * اور کیوں آتے ہو * در
 ہماری پاس نہ آئی * اور کہاں چلے آتے ہو * اور صاحبکو
 کس نے بلایا ہی * اور حیر باشد کہ ہر کرم کیا * اور
 یہہ چاند کیسا نکلا * اور کہیں رستا تو نہیں بھول گئے اور
 گھر کو پھر جائی * اور آپ کا گھر کہاں ہی * اور میں تو صاحب
 کو نہیں پھجانتا * عبارت شکوہ و اظہار اشتیاق بادوست
 وقت ملاقات باشد * گھر کی مرغی دال برابر * در جائی گویند
 کہ شخصہ قدر فرزند یا عزیز یادوست یا غلام باو فایا مازم صاحب
 لیاقت خود ناند و وصفت دیگران بکنند و زرا خرچ کردہ کار
 از انہا بگیرد * ہزاروں یا سیکڑوں یا لاکھوں یا کروڑوں بے
 نقطہ سناؤں گا یعنی بہت سی گالیان دوں گا * اور صلّ و جلّ * اور
 واہ واہ * اور کیا پوچھنا ہی * اور کیا کہنا ہی * اور کیا بات ہی

اور یوں ہی چاہئے * اور کیا خوب * اور چہ خوش ہر انا باشد *
 اور وا پھرے * اور سبحان اللہ * اور آقا * اور ہوی بی ظالم *
 اور بھان فرشتے کے بھی پر جلتے ہیں * اور کیا مذکور ہی *
 اور کہیں نظر نہ لگ جاوے * اور خدا سلامت رکھے * اور
 آپ کی کیا چلائی * اور رحمت خدا کی * اور شاہ اس * اور آفرین
 صد آفرین * اور بارک اللہ * اور ایسے ہی باتوں سے تو مقبول
 ہوئے ہو * اور اللہ اکبر * اور اللہ الغنی * اور ادھو جی * اور
 ادھو * این جمیع کلمات شتہ بر مدح دلالت کند بر مذمت
 شخصی کہ فعلش خلاف طبع اینکس باشد * وہینگ
 وہینگ بلو کاراج * اور اندھیری نگری چوپٹ راجا * در مقام بی
 انصافی حاکم و رئیس ذکر کنند * کام کیا ہی * اور فہر کیا ہی *
 اور غضب کیا ہی * اور ستم کیا ہی * یعنی کار عجیب کردہ است
 گہو نسا مار پانی نکالتا ہوں * یا لات مار پانی نکالتا ہوں * یعنی
 ہرچہ از دیگری نیاید از من می آید * گھہر کی پتکی باسی مانگ *
 این عبارت در جواب کسی بگویند کہ لاف بیجا زدہ باشد
 * باسی رہے نہ کتا کھائے * یعنی اسراف طعام در خانہ تابسیار
 است * آپس میں گرہ پر گئی ہی * یعنی دشمنی بلہم بہر سیدہ
 است * قاضی جی تم کیوں دہلے اشہر کے اندیشے سے *

در حق شخصی کہ بیجا غم اغیار خورد استعمال کنند * بال بال
 گج موتی پر وئے ہوئے بیٹھی ہی * یعنی بن سنور کر بیٹھی ہی *
 چولھے میں پرے * یا بھار میں جائے * یعنی مارا باہن شخص یا باہن
 چیز ہیج سروکار نیست * چاند کو گن لگ گیا ہی * یعنی باوصف
 خوبیا یک عیب ہم دارد * اس بات میں با لگتا ہی * یعنی
 این کار معیوب است * شرم بھی نہیں آتی * دل میں تو سمجھو *
 کبھی شرمایا تو کرو * شکوہ زیادہ ن دوست * یہہ منہہ اور
 مسو کی دال * اور آپکی بھجا دتہ ہی کہیے دیتے ہیں * اور ایسے ہی
 اور بلے جماتیری دھج * ازین ہر چہارا اصطلاح یکی اینست کہ
 این خواہش زیادہ از لیاقت تست دوم اینکہ اینہر دعوائی
 بزرگی از چہرہ شما کہ مخالف گفتگوی شماست معلوم
 می شود چہ حاجت بیان سیوم اینکہ شما ہم باری این قابلیت
 ہم را نمایند چہارم اینکہ بنازم طرز رفتار و بالیدن تو بر خود کہ
 باوصف ناداری خود را کم از امیران جلیل القدر نمی گیری
 * کچی بارہ * بمعنی یاسی مطلق * شیخی اور تین کالے * یعنی
 عبث لاف بیجا پہزنی * کالے چوٹ کنوندے بھیتک * وقت
 دوچار شدن آدم مخالف طبع گویند یا ہنگام ملاقات با کسی
 کہ پنہان داشتن خود از و منظور باشد از روی مصالحت خواہ

از رادر بخش * جاوا خاتون * بمعنی لعبتی است کہ از چوب
 عازند و گدایان انرا لباس پوشانند و بروی اطفال در دست
 خود برقصانند و تحصیل قوت نمایند * گو برگنیش * اور گل بھترا
 اور ستہ ا * اور ہتا کتا * اور تانتھا * اور دب اکبر * اور
 ہینا * اور فیل منگوسی * اور چک پھیا * اور مربع
 اور چوکور * اور گیندہ * بمعنی فرہ * تنکا * اور تھیری * اور تاگا *
 اور سو گھا * بمعنی لاغر * پتھر پھو را * نام جنی کہ در شاہ جہان آباد
 سر مردم رامی شکست چند دل گداگر بول * اور گانٹھہ
 گتھول بانلی بھنبھیری سیرا نام * اور گھور کھندے چوہے لندے *
 اور کالے پیلے دیو * اور شیر بکری یا باگ بکری * اور اتیرن *
 اور کبھی * اور وزیر باد شاہ * اور آنکھہ محول کرو اتیل بنی پادے
 وہی پھلیل * اور چھائین مائین گھولن گھمائین راجا کے گھر
 بیتا ہوا * اور دورے آئیو کوئی ایسا بھی داتا ہو چریا کے
 بند چھرا دے * مونگ چناد گدوئی دو * سیری آدو کیون
 آدے * اور لوہری * اور تھوراخی * ازین بازیما لوہری
 از دہلی نابکابل رواج دارد تفصیلس اینست کہ اطفال در موسمی
 چند روز بعضی جوانان را ہمراہ گرفتہ محالہ بمحالہ ہر روز ہر خانہ
 روند و سردی سردی سے خواندہ چیزیں نقد یا یکدو ہبزم از ہر

خانه بگیرند و شبی آن آنها را آتش دهند و بنفشه و جمع شده شیرینی
 طلبید بر خود با قسمت کنند این رسم از رسوم هندو است لیکن اطفال
 اهل اسلام هم بازیچه نمیده شر یک هندو چنگان شوند * تیسورای *
 عبارت از صورتی که در ایام قریب به سهره کو دکان
 از گل ساخته و چراغ روشن نموده خانه بخانه بگردند و هر چه در پنج
 شش روز حاصل شود روز آخرین صرف قیمت شیرینی نموده با هم
 حصه کنند لیکن دختران بجای تیسورای یا جیجیا سازند این
 بازیچه حالا در بلاد پورب هم رواج دارد و از بازیچه های دیگر
 کبدی و باگه بگری و وزیر بادشاه جوانان هم مشتق کنند و باجا
 مروج است و دیگر بازیچه ها مخصوص با اطفال است لیکن هر قدر
 که ازین بازیچه های دیگر نرسیده تفصیل آن پیشتر بقلم آمده
 ه بتی سر پستاپهول بان بیچتا * وقت بازی کردن با پله چفته
 که بهندی گلی دند آگویند قاعده است که اطفال با هم قرار دهند
 که هر کس از میان ما شرط از دیگری در باید چند بار یعنی هر قدر
 که از اول معین شود پاه یعنی گلی را در دست گرفته چفته یعنی
 دند آله بدست دیگر بقوت تمام بزند تا از دستش رها شده مثل تیر
 راست برود و هر جا که برسد طفل دیگر که شرط را بسته باخته باشد
 باید که دست بر دست این طفل زده برای آوردن گلی روان

شود و از وقت روان شدن تا زمان دادن چوب پارہ مذکور
 بدست طرف ثانی باید کہ بتی سربست تا پھول پان بیچتا بگوید لیکن
 شرط است کہ تبدیل نفس نکند و تا آمدن و رفتن همان یک نفس
 باشد و سلسلہ این کلام منقطع نگردد و اگر ازین عہدہ بر نیاید
 دست خود را بدست طرف ثانی بدہ تا ہر قدر کہ مقرر شدہ باشد
 دست خود را بقوت تمام بر پشت دست آن بیچارہ بزند و این
 عمل را بزبان اردو چمتی گویند با چارہ سازی مکور و مروت معاکن
 و تاہ ثقیل و یاد حق باقی اکثر خون از پشت دست اطفال
 روان می شود • کیلی والے لال • ادا از باغبانان وقت کشیدن
 آب از چاہ برای درختان • گول گول بات • بمعنی سخنہ
 کہ چند احتمال داشتہ باشد • موتی پروتاہی • یعنی سخنان
 دلاویزمی گوید گھاس کاتاہی • یعنی حرفی می زند کہ بفہم کسی نمی آید
 • گل کترتاہی • یعنی سخن ابلہ فریب می گوید و ہم باین معنی کہ
 فتنہ برپا می کند • ریواری کے پھیر میں آگیا • یعنی گرفتار ہلا شد
 • چربا کے • اور چربا والے • اور مرغیکے • اور مرغی والے •
 اور • جھانپو کے • اور جھانپو والے • اور دہدہ ہو کے • اور
 دہدہ ہو والے • اور بگلولو کے • اور بگلولو والے • اور بگلولو کے چھے
 اور تترینکے • اور تتر اور فی کے • اور گانر جلیکے • اور چوٹی کے

در کوٹاپری کے * خطاب بشخصی کہ اور ابن عم خود امحق
 ہند ارنڈ * خیری خیری دینگے کوئی ایسے ہی داتا دینگے * یا ایسا ہی
 یا دینگے * صدای فقیران بے حقیقت رذیل ہندوستان رو بروی گاترہماہی
 قافلہ خیری خیری یک لفظی است کہ مکرر ہر آرنڈ باخدا ترسی
 مکسور و یاد حق باقی و ریاست مکسور و یاد حق مفتوح * باج باج
 اللہ محمد کاراج * عبارت ادا مان کم قدر از قبیل خدمتگار و افرس
 و غیران وقت زدن گہریال * لپو * بمعنی دستار * داب *
 بمعنی کمر بند بر کمر * پھد کی * اور پداری * اور پودنا * بمعنی
 ناتوان و کم زور * کتھہ پٹی * اور الوسی گاندہ فاختہ * اور الوکابچہ *
 اور الو و اخرا * اور سی کی مورت * بمعنی مرد ابلا * گلو *
 باگر انباری مکسور و شکر کنی مشدد مصہوم و وزارت
 دوستی خطاب بادختران صغیر * پری * بمعنی چیز خوب * پاد گھابرا
 سراسر و حیران * سرجوت * بمعنی نفرت آید یا موجب
 نفرت کہ ہندی چرنامند لیکن در اصل بمعنی رشک است
 * بدباندھان * ادم بسیار قابل * پرد پتھر لکھ لہرا بھئے اینتین
 باندہ کچھری گئے * یعنی ہر قدر کہ سعی کرد از علم بے پیرہ ماند
 * شور بوز * از زبان مردان * و شرا بوز * از زبان زنان بمعنی آلودہ
 سرتاپا * رنگ ہی جی رنگ ہی * دوست بادوست

وقت خوش شدن او بجای مبارک باد گوید * جان چھلا * اور خانم جان
 اور بیگمان * اور زانی دیوانی * اور کرائی * اور بہشت کی
 قمری * اور دور پار * اور خاصی پیاری * اور جان صاحب *
 اور مین واری * اور بی جی * اور بہوجی * اور بنو جان * اور
 گھونگٹ والی * اور پردی والی * اور اے جی * اور ہی ہی *
 بمعنی مرد شبیہ بزنان در لباس و کلام و حرکات * منو * اور
 * متھو * خطاب با حق از راه شفقت * تیجی * اور خام پارہ *
 اور کسو * اور تیا * اور مرج * اور مال زادی * اور خندی *
 اور خیلا * خطاب بز ن سرکش بیجیای بد زبان فتنہ پرواز * مردہ
 شو کے حوالے * اور خدا سمجھے * اور کالا منہ نیلے ہاتھ پانوں گفتگوی
 زمان جوان پر چہرہ در حق کسی کہ بفرت از وہم رسد خواہ
 بظاہر خواہ باطن * دو گندی چٹی * شخص غیر ثابت بر یک قول
 و نگاہ از ہ طرف دو چیز * سیاہی نے دبا یا ہی * یعنی
 در خواب حرف می زند و برخاستہ با مردم دست و گریبان
 می شود بلکہ اگر چوب یا شمشیر بد سنش می آید از دیگری
 کہ دو چار او می گردد در ریغ نمی دارد و ہنوز حکم بیدار برو نمی توان
 کرد کہ ہیچ خبر از خود ندارد * رو بین ہو جانا * نیز رفتن و غایب شدن
 * دھتر * اور دستم * اور دستم کاپچا * اور تیس مار خان *

بمعنی زبردست * دھنا سیٹھہ * اور جگت سیٹھہ کا گرا شدہ *
 * اور کو بھی وال * اور گانتھہ کا پورا * اور بھرا پرا * بمعنی مالدار
 * مین سہی سلامت آئی راجہ کی گاندہ کتائی * لفظ سہی دراصل
 صحیح باصولت و حکمت است چون در ہندیک ہمت بلند استعمال
 شدہ رسم کتابت نیز باسطوت و ہمت بلند مقرر گشتہ
 و این مثل حائی اطلاق کنند کہ شخصی مرہی یادوست شفیق
 خود را در بلائی گذاشتہ خود از انجا گریزد * اور انشاء اللہ تعالی
 بلی کا سنہہ کالا * بمعنی اظہار تصمیم ارادہ بکاری * شہر * مراد
 از شاد جہان آباد * اور سانگ لانہ * بہانہ کردن * پان پھول * اور
 دھمان پان * بمعنی نازک بدن * چھوٹا سنہہ بری بات * یعنی تولیافت
 این کارنداری بر غایب و متکلم نیز جاری می توان کرد * حاتم
 کی گورہرات مارتاہی * در ذکر سخاوت مفلوک استعمال
 کنند * ہفتی جگر نے * ہر گاہ پہاوانے پہاوانے را بزہن مہزند
 و می خواهد کہ پشتش را بزہن رساند طرف ثانی سینہ را بزہن
 محکم میگذازد بنوعیکہ اگر زور فیل درین پہاوانان باشد نمی تواند
 کہ اورا بر پشت بچواید تا وقتیکہ ہر دو دست از زیر بغلہایش
 بر آورده گردنش را بگیرد و زور آزمائی بکند لفظ مذکور نام ہمین
 فعل باشد * دھوی پات * اور کارنگ * اور دھاک پر چرہا

مارنا * اور ارنگا مارنا * نام داوای کشتی * نوکر لاد کپور کے
 ہونٹھہ ملین حق لین * لاد کپور نام دو کلا دنت بودہ است
 در وقت شاہ جہان یا اورنگ زیب ظاہرا نوکران این بیچارہ
 بغیر خدمت و حاضر باشی تنخواہ خود را از ایشان طلب می
 کردند چون از فتنہ و فساد اجتناب کلی داشتند ازین خوف
 کہ سبب دہانگامہ برپا شود زرد بنو کران می دادند حالا بہمان قیاس ضرب
 المثل شدہ است در حق نوکران کم خدمت اقامی خلیق * اور کھانا
 پینا گانہ کانی سلام علیک * در مقام اظہار بنی التفاتی مرد
 صاحب جاہ در جواب سلام و بے پروائی خود گفتہ آید * کھاندہ را *
 * اور آٹھڑ * بمعنی مرد بے پروائی بے اندیشہ * ماسو نجی جو ہار *
 در وقت طعن با ظرافت بجای سلام علیکم استعمال شو * پھر ہت بھا *
 یعنی بدرد آمدہ زار زار گریست * جھڑ پکا * اور ہو چکا *
 یعنی از تیرہ خود آفتاد * کیا گاندہ مار رہی * یعنی چہ قدر تنگ آوردہ
 است * تنے اریان سو بھان بھون کھائیان * یعنی من زیادہ
 از شما این کنایہ مار امی فہم * سینے چار برسائین زیادہ آپسے
 دیکھی ہیں * یعنی ہنوز شمار و برومی میں بچہ ہستند
 * این * کیا * معقول * اور خوبی خاطر کی * اور کتے گرم ہو * اور واہ
 منہ تو دیکھو * اور آرسی تو انھہ میں لو * اور خیر مانگو * اور

بہت برہنچاؤ اور آپکو بھول گئے * اور نئی طرح کی گرمی ہی *
 • اور کچھ شامت تو نہیں آئی • اور گھر سے لڑ کر تو نہیں چلے •
 • اور تھنڈے تھنڈے گھر جاؤ * اور بلی لانگ کے
 تو نہیں آئے • اور صبح ککاسنہ دیکھتا تھا • اور خیر سے گھر کو
 سدھارو • اور اتنا لگ بھلیے • گفتگو با آدم زبان دراند ہی
 ادب ازراہ رنجش و بادوست نیز از فرط محبت و خوش اختلاطی
 • دھوی کا لٹانہ گھر کا گھٹ کا • اور اللہ ہی نہ اللہ ہی • اور دھر
 نہ اُدھر بہ بلا کہ ہر • بمعنی شخص کے سرو پا • ہم نے گھٹات
 گھٹات کا پانی پیا ہی * یعنی ما مردم کار آرزو دایم • میں تیرا گدا
 بناؤ دنگا * یعنی من ترا بسیار سو خواہم کرد • پھر مانگ *
 بمعنی جواب صاف بسا یل • کہ ہر مونہہ دالتا ہی • بمعنی کہا
 می آئی • آپ میری جان سے کیا چاہتے ہیں • یعنی چرا با من
 حرف میزید و پیش من می آید • مونہہ چرانا • یعنی تقلید
 کسی کردن و از عہدہ ان بر نیامدن • سو ابھی • اور نکی موٹھ •
 اور نوتری * داوقہار بازان * پہلے پانے تین کا نے *
 بجائے اول کلاسہ درد باشد * مونہہ دگانی دوسنی گادے
 • آل تیاں * یعنی صاحب امیر ہر قدر کہ یا وہ میچاؤ دہر مربوط است
 آئے بلجی آئے • وقت ملاقات ازراہ سخرگی بد دست گویند

* آنکھ آبی * بمعنی چشم درد می کند * بھروا * مرد رنگین لباس
 و رھولی * بنے ہوئے ہیں * اور مجلس کی رونق ہیں * یعنی
 سخنری ہیں * رنگا ہوا ہی * یعنی ذاکر و شاغل است *
 * جگت گرو * بمعنی بیشوای فن * ادیس * مطرب خوش گامی
 کہن سال صاحب معلومات * بھرمل * اور جھنا سر *
 مرد بمعنی مسخرہ کم قدر * بینگن * اور کرو * اور دھیندس
 اور کیلا * ہر چہار بمعنی کیر * انگور * پیوند زخم * چھاتی کا پھوڑا *
 اور سوھان روح * اور وبال گردن * شخص مخالف طبع
 * توتی بانہ گل جذری * سرد و بر اور در فیق بے لیاقت
 * تیرے تو کچھ لچھن سے جھر گئے ہیں * یعنی ابار تو رسیدہ است
 و رونقی در چہرہ ات باقی ماندہ * میرے دلے آج پھہوے
 پھوئے * یعنی امروز بسیار خوش شدم کہ دشمن من ذلیل
 شد * کالا * بمعنی شخص ذوفون و مار سیاہ * باولا کتا * اور
 کتھنا کتا * بمعنی شخص بد خالق * اپنی گلی میں کتابھی شبرہی *
 و ر حق کسی جاری شود کہ بزور حمایت دیگر می را بترساند
 * حمایت کی گدہی عراقی کولات مارے * مصرف این
 عبارت در جاے است کہ مرد کم قدر می باشارہ ائیرے اظہار
 جبروت و عظمت با عالی مرتبتی نماید یا از جہت قرابت با میرے

یا سفارش منصب او زیادہ از دیگران باشد * جو بولے
 سو گھسی کو جائے * یعنی ہر کہ درین مجلس یا خانہ منصفانہ حرف
 خواہد زد بسزا خواهد رسید و ذلیل خواهد شد * دو ملائین مرغی
 حرام * محل استعمائش مجلس بزرگے باشد کہ شخصی
 حاجت خود را پیش او آرد و این بزرگ با دیگری در مقدمہ
 ہمین صاحب حاجت بر سر حرفی مباحثہ آغاز و ظاہر است کہ در بحث
 دو کس کہ یکی محتاج الیہ باشد و دیگری نیز ہمچشم آن مطلب محتاج
 بر نمی آید بیچارہ مجبور شدہ این عبارت را ادا می کند تا از مباحثہ باز
 ماند و بر آمدن کام دشمن صورت بندد * پتکی پرے ان باتون پر *
 یعنی خاک بر سر این کفتگو ای بیفایدہ * چرخ چنبو کے ترگے *
 یعنی ای سرزن فاجشہ بیجیائے بی ادب * سیوسلو *
 زمان بازاری مثل سبری فروش و غیر آن * کام بر ہی کا *
 آواز بخار در کوچہ و بازار * سو تھہ ہی نیو کے رس کی * صد ای
 آب زنجیل فروشان شہر * سو سنا کی نہ ایک لہار کی *
 یعنی اگر فانی صد بار نامن مدی خواہد کرد یاد و ظرافت مرا تنگ
 خواہد گرفت پشم من کندہ نخواہد شد و من در یک بدی یا
 یک لطیفہ اور از پا خواہم انداخت * کیا بیچتے ہو * یا کیا کھتے راگ
 گانے ہو * کیا گوہ کھانے ہو * کیا جھک مارنے ہو * کیا قصانگا یا ہی *

کیوں مغز کھانے ہو • کاہیکو داغ پریشان کرنے ہو • بمعنی
 چہ سخن بیہودہ بیگوئید و چرا یا وہ میچا و یز • منہ کو دکام دد • اور زبان
 سنبھال کے بولو • یعنی سنجیدہ حرف بزید • منہ دھو رکھو •
 یعنی توقع این کارند اشتہ باشد • ما فقیرنی پوت فتح خان •
 در حق شخص مغرور کم قدر مجہول النسب آرد • تیرے
 بت کو رسا • یعنی عجب کاری کردہ کہ بگفتن نمی آید • راند کا ساند •
 یعنی حرام زادہ بد طینت • رانی خان کا سالا • یادھین دھونکر •
 خان کا سالا • یا افاطون کا بجا • بمعنی شخص زبردست متکبر •
 برآیزید ہی • یعنی بسیار بی رحم است دھو یادھایا •
 احمق ہی • یعنی در حماقتس حای تامل نیست • گدھی فتح کرنا •
 یعنی گائیدن شخص نو کتخد اور شب ز فاف زن خود را
 • فتح سی • یعنی مژدہ باد • پانوز میں پرہیں رکھتا • یعنی
 جیلی متکبر است • آنکھ اٹھا کر نہیں دیکھتا • نیز ہمیں • بمعنی
 شرم و حیا ہم آرد • کوآرہ میں کھاج • وقت پیش آمدن مشکلی
 در عالم تردد خاطر از سبب مشکلی دیگر گفتہ شود • کہیلا اور نیم
 چرہا • در حق شخص بد خالق بد دولت رسیدہ گویند • نماز کو
 کیے سے روز بگلے پرآی یعنی فکری بخاطر داشتہ فکری دیگر پیش
 آمد یا توجہ مہمی شدہ بودم مہمی دیگر پیش آمد • ہونک بجا کر لینا •

بنامل و اندیشہ و استخوان گرفتن چیزی * فلانیکا کو نہ اہوا
 یعنی مردم بسیار اور آگائیدند * نہہ برہو ائیان آرتی ہین *
 بمعنی چہرہ اش از ترس آب و تاب نہ ارد * ہماری کیا جھانت
 اکھا رنگا * اور آ پار یگا * بمعنی باماہ می تواند کرد * کانامو
 بد ہونفر * یعنی بسیار مفلس است * کھیل بخانے مرغیکا
 آرانے لاگاباز * یعنی از حد خود بیرون شدہ کار می کند * باب
 نہ مارے بد آری بیاتیر انداز * این ہم بہمین معنی * چندامون تا *
 خطاب دختران کم سن شوخ باماہ و از راہ شوخی باد می نیز
 خصوصاً از زبان زمان کسبی باشنای خود * ہیرسنان * بمعنی
 مشیخت دستگاہ * فانیکا بھاندہ اچھوت گیا * یعنی عیب
 او ظاہر شد * بھرم نکل گیا * یعنی سبب نخوت بیجا و اظہار
 رفعت او معلوم شد * جوش کم ہوا * یا تا د میٹھا ہوا * یعنی
 سست شد * مدہم تھاتھہ * بمعنی شخصی کہ کمال در ہر کار
 داشتہ باشد * بور یا بد ہنا * بمعنی اسباب سناکین و از
 راہ کہ نفس اسباب اغنیا از زبان خودشان * چہلا *
 * سنا * چھو کرا * بللا * نہ سے دودہ کی بو آتی ہی * ابھی
 چھتی کادودہ نہیں سوکھا * اور ابھی نہہ و ایے تو چلو بھر چھتی کادودہ
 نکل پڑے * یعنی سخت کم عقل و بی لیاقت است

* جان چٹا خا * اور ہپا * اور بھہو کا * اور دھوان دھار * بمعنی
 خوبصورت * آڑھائی چاوا اسکالھوی بی جاؤن * یعنی اورا
 بکشم * سند بادشاہی کرد * یعنی سند را بردارید اصطلاح
 فراشان حضور والا * کھہ فرمانا * خواہیدن پادشاهان تیموریہ
 درہند * پیشخانہ * چو کی خانہ * کھمری مزدوری چو گھاکام * یعنی کار
 خوب مزد و لخواہ می توان گرفت * باریدار * بمعنی کسی کہ
 بنوبت خود در خدمت بادشاہ حاضر باشد * باری دارنی * زن باریدار
 * ناچ بنجانے آنگن تیرہا * شخص بے لیاقت کہ کار نکند و عذر بیجا
 پیش آرد مستحق این قول است * انت بھلیکا بھلا اور
 انت بریکا برا * یعنی انجام آدم بد است و انجام آدم
 نیک نیک است * جھگ جھوت گئے * یعنی عقل زایل
 شد * جنگ پھو تانرد مار گئی * یعنی ہرگاہ میان دو کس
 نفاق بہم رسید پامال کردن ہر دو بردشمن آسان رہی شود
 * اور بول لیا * یعنی رنگ آمد و عاجز شد * میر * اور دلون * اور
 چوتون * رسم اطفال است کہ سہ چیزہ در منقش رنگین
 چوبی بیک صورت بقدر گلو کہ تھنگ در دست گرفتہ بر زمین
 می فلطاند یکی را میر و دیگری را دلون و باز دیگری را چوتون
 نامند و اب باز پھ را گولیان کہیلنا گویند * پترا کیا * یعنی بسزا

دھانیدم ، تھیک کیا ، یعنی براہ اور دم ، کوئے کی گاندھین
 انار کی کلی ، کلام اطفال شوخ در حق کسیکہ رنگش سیاہ
 باشد و دستار سرخ بر سر گذاشتہ یا از اسرخ پوشیدہ
 راہ برو دایکن از دور گفتمہ بگریزند ، لال پگری و الامیر جی کا حالہ ،
 این عبارت ہم از زبان اطفال شوخ در حق صاحب دستار
 سرخ است سیاہ رنگ باشد یا سفید پوست و رنگ
 دستار منحصر در سرخ نیست اگر سبز یا زرد یا سیاہ
 باشد نام همان رنگ بگیرند ، دھیلے زناخ ، بمعنی آدم نرم
 و سست در ہر کار ، چومینا کیا ، یعنی چنانکہ باید بسزا رسانیدہ شد
 ، رنگی بھلی کہ بل میں بانس ، یعنی ذلتی کہ از کردن این کار
 در قسمت من است بہ اذان رسوائی است کہ در نکر دن ان
 تصور است مانند عبارت فارسی کہ مایہ چیدن صد عیب
 دارد و پنچیدن یک عیب ، دیکھما بھالا تو پھی اور چہرا سید ہو ، یعنی
 این شخص کم رتبہ کہ برد دولت خود می نازد در عالم افلاس و در یوزہ
 گری ہم چند بار اور ایدہ ام و بخوبی می شناسم * بال
 باندہا چور ، یعنی دزد نادربی مثل ، کورسی کا پوت ، بمعنی شدید
 الطمع ، ہری چنگ ، بمعنی شخصی کہ آقای مفلس را گذاشتہ
 رفاقت متمول اختیار کند ، ہرا بھرا عبارت از شخصی کہ قبرش

و در پہلی برابر قبر شاہ سرد یسودریا نیست ، تہا سے سا گھل گیا ،
 یعنی زودتر تمام شد ، اُچھاں چھاں * زن فاحشہ * کیانگی
 نہائیگی کیا پنجو ریگی * یعنی از ادم مفلوک چہ ہشتم کندہ می شود
 ، من بھامے سند یا ہامامے ، یعنی رغبت باین کار دارد و بظاہر
 ابامی کند ، بگا مارے پنکاء ہاتھہ ، یعنی از کردن این کار قایدہ
 نیست * گھن گکانے کو نہیں ، یعنی برای نام نیست بعضی صاحبان
 در الہنو بفتخہ گران باری خوانند و این غلط محض باشد ، گیند گندول ،
 یعنی گو بازی ، دلیل در گنبد آواز در پھش ، یعنی باین قد و قامت
 این قدر نامرد ، بھوت نگاہی ، یعنی دیوانہ شدہ است
 ، پڑھا جن ہی ، یعنی ہر چیز رامی فہمد ، بانہ سے جین
 تو پتیاوین ، این گھٹگو در حق خود در عالم یاس گتہ آید ، بھل گھوڑیتے ،
 یعنی سوارا ینکہ اسبابان خوب چالاک زیر باد آرد ، او پھی دوکان
 پھیکا پکوان ، مراد از امیر بخیبر و فاضل بد تقریر و شاعر مشہور
 بیزہ و ہمچنین ہر کہ مشہور و بل لطف باشد ، اندھون میں
 کاناراو ، در حق شخص کم علم جاری کنند کہ در مجمع جاہلان
 وارد شدہ عزتی و حرمتی بہم رساند و نیز در بار ہر کم عیب کہ
 در مجلس معیوبان رسید باشد ، رانی کورا نا پیارا او رکافی
 کوکانا پیارا ، یعنی ہر کس فرزند خود را دوست تر از فرزند دیگری